

Els dos presidents: Enric Prat de la Riba i Josep Puig i Cadafalch

ALBERT BALCELLS
Institut d'Estudis Catalans

Resum

Prat de la Riba i Puig i Cadafalch pertanyien a la mateixa generació i al mateix partit polític: la Lliga Regionalista de Catalunya, fundada el 1901. Autor del principal breviari del nacionalisme autonomista, *La nacionalitat catalana* (1906), Prat de la Riba fou el president fundador de la Mancomunitat, federació de les quatre diputacions provincials catalanes, sense deixar la presidència de la Diputació de Barcelona, que ocupava des del 1907. En morir prematurament el 1917, va ser elegit per a succeir-lo l'arquitecte i historiador de l'art Josep Puig i Cadafalch, que havia estat la mà dreta de Prat en política cultural. Puig ocupà la presidència fins al 1923 i ja no tingué simultàniament la de la Diputació de Barcelona. Sota el seu mandat, les quatre diputacions traspassaren a la Mancomunitat tots els serveis i recursos el 1920, de manera que aquest fou el moment en què la corporació tingué més cos, tot i les limitacions imposades pel fet de no haver aconseguit un estatut d'autonomia el 1919. La importància de l'obra desenvolupada durant els set anys de la presidència de Puig no pot quedar eclipsada per l'error d'haver cregut en l'aparent regionalisme del general Primo de Rivera, que es féu amb el poder el 1923 sense cap oposició efectiva i liquidà la Mancomunitat el 1925.

Abstract

Enric Prat de la Riba and Josep Puig i Cadafalch belonged to the same generation and the same political party: the Lliga Regionalista de Catalunya, founded in 1901. The author of the leading breviary on pro-autonomy nationalism, *La nacionalitat catalana* (1906), Prat de la Riba was the founding president of the Mancomunitat, the federation of the four provincial councils of Catalonia, although he never stepped down from the presidency of the Diputació de Barcelona, which he had held since 1907. When he died prematurely in 1917, the architect and art historian Josep Puig i Cadafalch, who had been Prat's right-hand man in cultural policy, was chosen to succeed him. Puig occupied the presidency until 1923, although he did not serve simultaneously as the president of the Diputació de Barcelona. Under his mandate, the four provincial councils transferred all services and resources to the Mancomunitat in 1920, so this was the period when the Mancomunitat had the most

substance, despite the limitations imposed by not having achieved a statute of autonomy in 1919. The importance of the efforts made during Puig's seven-year presidency should not be eclipsed by his error of having believed in the apparent regionalism of General Primo de Rivera, who seized power in 1923 without any effective opposition and liquidated the Mancomunitat in 1925.

Enric Prat de la Riba i Josep Puig i Cadafalch pertanyien a la mateixa generació. El primer nasqué a Castellterçol el 1870 i el segon a Mataró el 1867, tres anys abans. Prat estudià dret i Puig, arquitectura i ciències físicomatemàtiques. Tots dos foren estudiants brillants i presidiren successivament el Centre Escolar Catalanista, és a dir, la joventut universitària nacionalista, primer Puig el 1889 i després Prat, el 1890, i cinc anys més tard ocupà aquell mateix lloc Francesc Cambó, nascut a Verges, a l'Empordà. Tots tres foren joves de comarques formats a Barcelona, una circumstància que cal tenir en compte, i tots tres destacarien entre els fundadors del primer partit catalanista capaç de guanyar eleccions, la Lliga Regionalista, amb el seu primer èxit a Barcelona el 1901. Gràcies a la Solidaritat Catalana, Prat de la Riba arribà a la presidència de la Diputació de Barcelona el 1907, i des d'aquí dirigí el procés que portà, set anys més tard, a la Mancomunitat de Catalunya, la federació de les quatre diputacions catalanes. Les quatre diputacions havien estat pensades el 1833 per a fragmentar els catalans i convertir-los en provincians, però vuitanta-un anys més tard esdevenien, en canvi, els agents de la reunificació administrativa de l'antic Principat i de la identitat nacional catalana.

Prat de la Riba era l'autor del principal breuari del nacionalisme català autonomista —*La nacionalitat catalana* (1906)—, però, com a advocat, la seva activitat professional fou reduïda. Abans de ser president de la Diputació, la seva principal dedicació era la direcció del diari *La Veu de Catalunya*. Aquesta responsabilitat li causà un empresonament el 1902, que fou breu, però que malmeté la seva fràgil salut. Probablement, fou l'ideòleg i el líder d'opinió més influent de la Catalunya dels primers vint anys del segle xx. Prat fou alhora un teòric doctrinal i un polític pragmàtic que dissenyà una estratègia possibilista que li permeté assolir èxits remarcables. Puig i Cadafalch era, a més de polític, un arquitecte famós i alhora un historiador de l'art acreditat i no deixà de fer d'arquitecte i d'urbanista quan fou president de la Mancomunitat. Era, a més, des del 1915, president de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans i president de tot l'Institut durant el primer quadrimestre de cada any d'acord amb la rotació reglamentària dels tres presidents de secció a la presidència de tota la institució. Com a fundador de l'IEC, Prat hi gaudia d'una gran autoritat i en fou elegit membre a la primera vacant, quatre mesos abans de la seva mort.

El 6 d'abril de 1914, Enric Prat de la Riba digué en el seu discurs de presa de possessió com a primer president de la Mancomunitat:

Aquest any se'n compleixen dos-cents que Catalunya, en una lluita entorn de qüestions dinàstiques, va perdre el règim autonòmic que lliurava una part del seu govern a la seva representació popular i aristocràtica [...]. Des d'aleshores, Catalunya no ha tingut cap òrgan unitari de la seva personalitat, format pels seus elegits [...]. Doncs bé, senyors diputats, des d'ara [...] Catalunya tindrà una institució que la representarà tota sencera, que donarà forma corporal a la seva unitat espiritual, que donarà una organització jurídica a la seva personalitat.

Vet aquí el missatge: caiguda el 1714, inici del redreçament el 1914. D'aquesta manera, Prat de la Riba indicava la transcendència de l'esdeveniment que estaven vivint. Ara bé, no amagava que restava un llarg camí fins a l'autogovern. Prat advertia:

Però la Mancomunitat ens planteja, amb més urgència que mai, un altre problema, un problema de poder, de funcions d'autonomia. L'Estat, autoritzant les províncies per mancomunar-se, no s'ha desensenyorit de res, no ha traspasat a la Mancomunitat cap de les funcions que congestionen l'Administració central. I sense les delegacions, la Mancomunitat, que com a personalitat és tot, com a poder no és res.

Calia mantenir, segons Prat, el mateix consens que havia fet possible aconseguir la Mancomunitat, la mateixa col·laboració que havia permès conquerir-la anant d'acord en aquest punt des dels catalans monàrquics fins als republicans amb la sola excepció dels lerrouxistes, que més tard també hi col·laborarien. Aquest mateix consens explicava que Prat de la Riba, sense rival i quan el seu partit, la Lliga Regionalista, només tenia vint escons, obtingués vuitanta vots i només sis en blanc a l'Assemblea de la Mancomunitat, formada pels diputats de les quatre diputacions catalanes. Sense mantenir aquell consens en matèria d'autogovern, no seria possible aconseguir primer els traspassos i arribar a continuació a l'autonomia política desitjada. Prat ho advertia.

La Mancomunitat de Catalunya fou un assaig d'Administració autònoma, un esbós d'Estat regional, la primera experiència d'autogovern. Durà nou anys en ple funcionament fins al 1923 i pervisqué desnaturalitzada i agònica fins a la seva liquidació el març de 1925. El president fundador fou Enric Prat de la Riba, que era president de la Diputació de Barcelona i que continuà tenint aquest càrrec a la vegada que la presidència de la Mancomunitat fins a la seva mort prematura, quan tenia quaranta-set anys, a principi d'agost de 1917. L'Assemblea elegí per a succeir-lo Josep Puig i Cadafalch, que hagué de competir amb un oponent, per primera i única vegada en una elecció presidencial. Puig i Cadafalch ja no fou president al-

hora de les dues corporacions, sinó únicament de la Mancomunitat. Com a president de la Diputació fou elegit el també regionalista Joan Vallès i Pujals, que durà en el càrrec fins al 1923, com Puig mateix.

Tant Prat com Puig donaren una gran importància a la normalització lingüística, que amb la Mancomunitat féu un pas de gegant. El català era l'únic idioma de les publicacions de la Mancomunitat i la llengua de docència a les seves setze escoles tècniques i professionals, des de la d'Administració Pública fins a la d'Infermeres, des de l'Escola del Treball fins a la d'Agricultura, des de la de Bibliotecàries fins a l'Institut d'Electricitat i Mecànica Aplicades.

Però el català, que era més parlat aleshores que avui, encara que era menys escrit, únicament era llengua de docència, fora de les escoles de la Mancomunitat, en una vintena d'escoles catalanes no oficials a Barcelona i en unes quinze a la resta de Catalunya. Aquesta era la situació vers 1922. D'altra banda, la premsa en català tenia tirades reduïdes. L'any 1915, la tirada dels dos diaris en català equivalia al 15 % de la premsa de Barcelona. L'any 1918, *La Vanguardia* assolí una edició de 90.000 exemplars, mentre que *La Veü de Catalunya* en tirava només 8.000 i aquell mateix any desapareixia l'altre diari barceloní en català, *El Poble Català*. Fins a la catalanització del vell diari *La Publicitat* l'any 1922, només hi hagué un diari en català a Barcelona precisament en l'època d'expansió i transformació de la premsa quotidiana a la ciutat amb una desena de capçaleres a la capital de Catalunya. La Lliga Regionalista guanyava les eleccions a Barcelona, on aconseguia trenta mil vots, però no venia a tot Catalunya més de vuit mil exemplars del seu portaveu. I no era perquè existís un altre diari en català, més independent, que superés *La Veü*. El 1923, els diaris en català eren set a tot Catalunya.

La normativa fabriana donava unitat a la llengua escrita, condició indispensable per a la seva supervivència enfront de l'espanyol. No obstant això, dins del mateix camp dels amants i cultivadors del català, sorgiren resistències persistents i fortes a les normes de l'Institut d'Estudis Catalans. Però la necessitat d'una normativa única era tan gran que l'adoptada per la Mancomunitat acabà sent acceptada pels darrers oponents a les normes fabrianes quan arribà la Generalitat republicana.

Abans de 1920, les diputacions catalanes havien traspassat a la Mancomunitat alguns serveis com les carreteres i l'internament i l'atenció dels dementes pobres, però aquell any li transferiren tots els seus serveis i competències amb els seus recursos. El pressupost de la Mancomunitat passà de nou milions de pessetes l'any 1918 a 37,6 milions el 1923. Aquesta va ser la base de l'emprèstit sexennal de cinquanta milions de la Mancomunitat, molt superior al que aquesta havia emès el 1915, que havia estat de quinze milions. Va ser aleshores, a partir de 1920, quan la corporació regional va assumir més poder, si bé la inflació havia triplicat el cost de les obres públiques i el diner d'emprèstit era cada vegada més car alhora que la

càrrega financera creixia. D'altra banda, l'emprèstit de 1920 s'hagué de col·locar en condicions molt inferiors a les del de 1915, atesa la consciència que tenien els inversors —després del fracàs de la campanya autonomista de 1919— que no eren previsible traspasos de l'Estat. D'altra banda, la crisi financera catalana de postguerra també era un marc desfavorable.

Prat governà en una època de bonança econòmica amb l'augment de les exportacions i amb un grau d'ocupació satisfactori a Catalunya arran de la Primera Guerra Mundial. Durant la presidència de Puig, la inflació s'agreuà amb la corresponent desestabilització social i es patí la crisi econòmica de postguerra amb la fallida del Banc de Barcelona, el més prestigiós de Catalunya, a finals de 1920. La conflictivitat social durant la presidència de Prat no resultà petita, però fou durant la de Puig que assolí les cotes més altes i s'agreuà molt a causa de l'espiral de violència del pistolisme.

L'obstacle principal fou que la Mancomunitat no aconseguí que l'Estat li traspasés cap servei ni cap recurs fiscal. Acabada la Primera Guerra Mundial, la gran campanya autonomista de novembre de 1918 a febrer de 1919 va fracassar perquè a Madrid totes les faccions dels dos partits espanyols dinàstics s'oposaren a admetre a discussió el projecte d'estatut que havien aprovat l'Assemblea de la Mancomunitat i els parlamentaris catalans. Les dues col·laboracions ministerials de Francesc Cambó, la de 1918 i la de 1921, no tingueren la més petita contrapartida per a la Mancomunitat.

Prat i Puig, malgrat la seva estreta col·laboració fins a la mort del primer, eren força diferents. El record dels testimonis presenta Prat com a més hàbil i capaç de captar col·laboracions de camps molt diversos i presenta, en canvi, Puig com de caràcter més inflexible. Però també coincideixen a assenyalar que Puig va ser un continuador de la política de Prat de seleccionar per al servei de la Mancomunitat els qui considerava més capacitats sense tenir en compte la seva ideologia política. Més encara, existeix unanimitat a considerar que Puig va esdevenir un dirigent cada vegada més equànim i menys partidista. El més gràfic és Gaziel quan escriu que el caràcter de Puig s'esmolà «com una pedra cantelluda, que a força de rodolar aigües avall, s'afina i esdevé palet de riera». N'és una prova la seva reelecció per l'Assemblea, sense oponent i cada vegada amb més vots, el setembre de 1919, l'agost de 1921 i l'agost de 1923. I això no s'explica sols per l'augment dels diputats de la Lliga Regionalista, el partit de Puig, sinó també pels vots d'altres diputats que no pertanyien a aquesta formació política. Així, quan la Lliga perdé onze escons el 1923, Puig tragué setanta-un vots, únicament cinc menys que a l'elecció anterior. Prat n'havia tret vuitanta el 1914, però només n'aplegà seixanta-cinc l'abril de 1917 en la seva única reelecció.

El fet que el novembre de 1917 els republicans —tant catalanistes com lerrouxistes— animessin un representant de la segona minoria de l'Assemblea de la

Mancomunitat, el president de la Diputació de Lleida, Joan Rovira i Agelet, liberal dinàstic, a presentar-se com a candidat a president de la Mancomunitat enfront de Puig s'ha d'entendre no com un rebuig de la persona, sinó com un càstig a la Lliga Regionalista per haver abandonat el front reformador contra el sistema, que havia encapçalat el juliol de 1917, i per haver acceptat participar en el primer govern de concentració de la monarquia alfonsina. El novembre de 1917 Puig guanyà per quaranta-vuit vots contra trenta-nou perquè hi va haver dinàstics i republicans que votaren a favor seu i contra Rovira i Agelet, a qui mancaren vots de diputats de la seva mateixa diputació. Puig no tornà a tenir contrincant en les successives eleccions presidencials.

Puig recordava més tard aquella època amb una barreja de lleialtat a Prat i de frustració personal: «L'obra seguí després de la seva mort [la de Prat] i el poble pogué oblidar el nom meu i semblar-li que la Mancomunitat, que deixà en morir, tot just naixent, continuà sempre regida per en Prat de la Riba.»

Durant la presidència de Puig, els consells permanents de la Mancomunitat, que feia d'executiva, continuaren tenint —com en temps de Prat— un caràcter multipartidista, però això no es devia a un criteri seu personal, sinó a la manera com era nomenat el Consell. Els vuit consellers eren elegits per tots els diputats, que votaven cinc noms tot deixant tres llocs per a les minories. Per això continuaren formant-ne part dinàstics catalans dels partits espanyols i republicans, la majoria catalanistes, a més dels regionalistes del partit de Puig. La Lliga Regionalista no tingué mai la majoria absoluta, encara que va veure créixer els seus escons. El primer Consell Permanent de la Mancomunitat de Prat de la Riba tingué dos consellers liberals dinàstics, un conservador, un carlí, un regionalista i tres republicans autonomistes. El darrer Consell de Puig i Cadafalch tingué quatre regionalistes, un liberal dinàstic i tres republicans catalanistes. Puig declarà davant l'Assemblea el 1922 que en el Consell sempre s'havien pres els acords per unanimitat i no per votació. En qualsevol cas, el Consell Permanent de la Mancomunitat, tal com estava constituït, equivalia a un esbós de govern d'unitat nacional.

Convé preguntar-se per què els sis anys de la presidència de Puig i Cadafalch, que fou quan la Mancomunitat assolí el màxim de poder, dins les seves grans limitacions, tenen un record menys potent que els tres anys de la presidència de Prat de la Riba. Si bé aquest, per la seva mort prematura, fou objecte d'una notable idealització, cal explicar la diferència per quatre raons. En primer lloc, perquè Prat fou el president fundador de la Mancomunitat. Presidia des de feia set anys la Diputació de Barcelona, que tenia uns recursos quatre vegades superiors als de les altres tres diputacions provincials catalanes sumades. Cal tenir present que, després de 1914, la Diputació de Barcelona continuà mantenint i creant serveis i centres que tothom sabia destinats a passar tard o d'hora a la Mancomunitat i fins i tot els atribuïa erròniament a aquesta, que encara tenia uns recursos molt inferiors als de

la Diputació de Barcelona. En segon lloc, perquè de 1917 a 1923 no s'aconseguí cap traspàs de l'Estat i això era una amenaça per al desplegament del programa modernitzador de la Mancomunitat. En tercer lloc, perquè aquesta frustració autonòmica i descentralitzadora, acompanyada de la dretanització de la Lliga Regionalista arran de la duresa extrema de la lluita de classes, va acabar provocant l'escissió més greu de la història del partit: la d'Acció Catalana el 1922, amb membres destacats del mateix personal polític, funcional i tècnic de la Mancomunitat. En quart lloc, perquè enmig d'un clima de crisi general política, econòmica i social, quan es produí el cop del 13 de setembre de 1923, Puig i Cadafalch va prestar crèdit a l'aparent simpatia pel regionalisme del capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, quan aquest encara no havia sortit de Barcelona en direcció a Madrid. Les disposicions que a continuació prengué el dictador contra la llengua i la bandera catalanes, juntament amb la clausura de moltes entitats de signe catalanista, des del CADCI i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana fins als innocus Pomells de Joventut, conduïren Puig a la dimissió i, de fet, al final de la seva carrera política.

En suma, les limitacions i les contradiccions de l'estratègia possibilista i gradualista dissenyada per Prat i continuada per Puig s'evidenciaren durant la presidència d'aquest segon i no hi ha cap motiu per a creure que, amb Prat a la presidència, les coses haurien anat de manera diferent, sobretot davant la inflexibilitat centralista de la monarquia alfonsina, que s'enfrontava a una crisi sistèmica que s'evidencià l'estiu de 1917 i que s'agreujà amb el desastre d'Annual de 1921, en l'aventura colonial marroquina que generà un descrèdit comparable al de 1898.

La Mancomunitat volia fer molt més del que féu, però això no vol dir que fos un miratge, sinó que posà les bases reals d'un projecte nacional que necessitava l'autonomia política, que no aconseguí. Sense l'obra de la Mancomunitat, la Generalitat republicana, que només durà cinc anys de normalitat problemàtica i discontinua, hauria hagut de partir de zero i hauria pogut fer ben poc.

Convé remarcar que la tan elogiada disposició de Prat per a posar al servei de la Diputació i de la Mancomunitat personalitats de procedència política diferent de la Lliga continuà durant la presidència de Puig. Així, el socialista Rafael Campalans va ser nomenat director de l'Escola del Treball el 1918, i el 1920 fou designat secretari d'ensenyament professional, un càrrec equivalent en aquell organigrama al de director general. Això passà sota la presidència de Puig, igual que la designació del republicà obrerista Francesc Layret com a membre de la junta de la Comissió d'Educació General el 1919.

Altres exemples de republicans catalanistes contractats per la Mancomunitat foren Antoni Rovira i Virgili com a encarregat de premsa des de 1914, Claudi Ametlla com a secretari de l'Escola d'Agricultura des de 1915, Pere Coromines com a professor de l'Escola d'Alts Estudis Comercials el 1918 o Carles Pi i Sunyer com

a director de l'Escola d'Agricultura. Però cal advertir que, a partir de 1914, l'esquerra catalanista no superà la seva fragmentació i feblesa electoral. En realitat, no constituïa un perill per al partit hegemònic de la Mancomunitat. D'altra banda, aquest pluralisme en el nomenament de personal tècnic era coherent amb la presència continuada de consellers republicans al Consell de la Mancomunitat, tot i que la seva influència fos menor que la dels regionalistes i monàrquics dinàstics sumats.

La topada ressonant de Puig amb mossèn Antoni M. Alcover, el 1918, per l'ortografia, la gramàtica i el diccionari tingué tota la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans al costat de Pompeu Fabra, el seu antagonista. Dos anys després vingué la destitució d'Eugeni d'Ors, el 1920, primer com a director d'Instrucció Pública i a continuació com a secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans. La gran majoria de la intel·lectualitat noucentista s'havia girat contra Xènius abans que Puig i Cadafalch el destituís. No era gaire noucentista l'iniciador del Noucentisme i presentà la seva defenestració com un cas de discriminació ideològica. Bofill i Mates desmentí aquesta versió davant l'Assemblea, malgrat que el passatger apropament d'Eugeni d'Ors al sindicalisme semblava donar-li una certa credibilitat. Els casos d'Alcover i de Xènius són lamentables, atesa la rellevància i la vàlua dels dos personatges, per més que els seus punts de vista topessin amb el conjunt de la política de la Mancomunitat, de la qual esdevingueren enemics.

Prat de la Riba, que, des de la Diputació, ja havia fundat serveis i institucions abans de 1914, com ara l'Institut d'Estudis Catalans, després continuà, des de la presidència de la mateixa corporació, creant-ne d'altres com el Consell d'Investigació Pedagògica, després Consell de Pedagogia; el Servei Cartogràfic, l'embrió del futur Servei Meteorològic; la Comissió d'Educació General, que no es féu realitat fins a la presidència de Puig; la Biblioteca de Catalunya, la primera biblioteca popular; l'Escola de Bibliotecàries; els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i Intercanvi —protagonitzats per savis forans—; l'Escola del Treball; l'Escola de Funcionaris de l'Administració Local, la d'Infermeres, la d'Art Dramàtic, la de Bells Oficis, la de Química Aplicada i la de Directors d'Indústries Elèctriques.

La dedicació de recursos de la Diputació a la cultura i a l'ensenyament permeté concentrar els de la Mancomunitat, que eren inferiors, en la construcció i reparació de carreteres veïnals i provincials i, sobretot, en la nova xarxa telefònica que comunicava pobles que la iniciativa privada havia deixat de banda en funció de la inferior rendibilitat a curt termini. Les diputacions de Girona, Lleida i Tarragona eren pobres i, com deia Puig i Cadafalch el 12 de setembre de 1919: « La Mancomunitat fou creada per unir l'esforç de tots els catalans, repartint per tot Catalunya la riquesa avui concentrada a Barcelona. » Aquesta feina d'articulació del territori per les comunicacions fou una funció important de la Mancomunitat pel que fa a la construcció de la nació. Si el 1914 hi havia 518 pobles on no s'arribava en carro —la meitat dels municipis catalans—, el 1923, 218 havien estat incorporats

a la xarxa viària. Si el 1914 només 38 municipis tenien telèfon, el 1923 eren 410 gràcies a l'acció de la Mancomunitat. Ella pagava un quaranta per cent de les obres de camins, i la resta anava a càrrec de l'Estat i dels ajuntaments beneficiats, però no deixava de ser una obra de la Mancomunitat amb el ressò propagandístic corresponent. En el cas dels telèfons, la participació econòmica de la Mancomunitat era més gran, alhora que en cobrava el servei. Era un dels pocs que comportava recuperar directament una part de la inversió. L'esclat de la Primera Guerra Mundial, tres mesos després de la constitució de la Mancomunitat, dificultà l'obtenció de material. Era gairebé impossible aconseguir fil de coure i s'emprà fil de ferro fins a l'acabament de la guerra. Fou després del conflicte europeu quan, sota la presidència de Puig i Cadafalch, la xarxa telefònica mancomunada féu un pas de gegant.

Tres anys abans de la constitució de la Mancomunitat, quan les quatre diputacions catalanes signaren les bases de la futura corporació el 10 d'agost de 1911, no reclamaren ni la competència de l'ordre públic, ni l'ensenyament primari ni el secundari ni l'universitari, ni la transferència de cap tribut directe. Només la realització del cadastre i rebre durant deu anys l'increment fiscal que en resultaria. Ni això s'aconseguí i, més greu encara, el cadastre a Catalunya no estava fet quan arribà la República el 1931, vint anys més tard.

La guerra europea aconsellava un compàs d'espera en les reivindicacions catalanes per a no desestabilitzar uns governs col·locats en una neutralitat espanyola cada vegada més difícil. Però, així i tot, es produïren confrontacions com la de 1916, referent a l'ús oficial de la llengua catalana. El català no arribà a assolir l'estatut de la cooficialitat, però els documents de la Mancomunitat es redactaven i es publicaven només en català i en aquesta llengua es donava la docència a les escoles tècniques dependents de la corporació regional. S'oficialitzaren les normes ortogràfiques de 1913. Prat de la Riba havia demanat que, per patriotisme, les adoptessin els literats, els editors i els periodistes. El 1917 apareixeria el *Diccionari ortogràfic*, que representava la seva aplicació concreta, i l'any següent es publicava la *Gramàtica catalana*, totes dues obres de Pompeu Fabra. Era aquesta normativització del català el que permetia que una llengua col·loquial, que els literats havien convertit en idioma culte modern, es convertís també en llengua de l'escola i de l'Administració pública.

S'intensificà la demanda de cooficialitat, de dotació de càtedres de català i del coneixement d'aquesta llengua per part dels funcionaris de l'Estat destinats a Catalunya. El director de la Real Academia de la Lengua Española, Antoni Maura, es queixà oficialment del fet que el català estigués ocupant la docència als centres de la Diputació de Barcelona i que no es traduís la documentació oficial d'aquesta corporació. Era el típic retret dels qui consideraven que el castellà estava retrocedint a Catalunya mentre que el que havia passat era que el castellà havia arraconat i

suplantat el català. A l'Ajuntament de Barcelona, la petició de l'oficialitat del català topà amb el grup lerrouquista del Partit Republicà Radical, que conservava part de la seva antiga força i que tornà a la seva línia espanyolista originària en contra que el català fos llengua oficial de la principal corporació municipal catalana. En resposta a la RAE, el 22 de març de 1916, el Consell de la Mancomunitat envià un escrit al Govern en defensa del català als centres mancomunals. I les coses quedaren igual. Però el progrés aconseguit vers la normalització lingüística fou notable en temps de la Mancomunitat i gràcies a ella. La Generalitat reprendria la tasca després d'una interrupció de set anys.

Prat preveia que el final de la Gran Guerra comportaria a Europa l'emancipació de les nacionalitats fins aleshores sotmeses. En el seu darrer discurs d'investidura, el maig de 1917, considerava que el marc estava canviant amb relació a 1911, quan les quatre diputacions havien començat a reclamar la Mancomunitat. Ara es podia i s'havia de ser més exigent:

L'Europa d'avui és tota una altra. És l'Europa de les grans potències retent homeatge des de les altures del seu poder a la llibertat, a l'autonomia de les nacionalitats; la dels preliminars de la federació britànica; la de la Polònia restaurada; l'Europa de les constitucions que cauen, de les utopies menyspreades que triomfen: una Europa constituent.

I afegia:

No hem fet la Mancomunitat per a tenir una Diputació més gran ni per a donar a l'ànima catalana un petit cos d'administració subordinada, secundària, una província. Tots, anant més o menys enllà, [...] tots volem per a Catalunya un cos d'Estat, tots sentim que la voluntat popular catalana exigeix imperiosament, més o menys accentuades o atenuades, formes d'Estat.

A Puig, li tocà encapçalar la campanya autonomista catalana quan la guerra acabà. Cambó, que havia estat durant els set mesos anteriors ministre de Foment d'un Govern monàrquic de concentració, passà a dirigir la campanya autonomista amb una mobilització sense precedents a Barcelona. La campanya, la dirigí Cambó i, si es vol cercar algun responsable principal del seu fracàs, no pot ser Puig i Cadafalch, encara que en compartí les directrius i n'assumí les conseqüències.

Durant la presidència de Puig i Cadafalch s'amplià la Maternitat de Barcelona amb nous pavellons. S'iniciaren les obres del nou hospital de Lleida. Els serveis de la Mancomunitat combateren amb eficàcia els paludisme als deltes d'aigües estancades, el tifus per infecció d'aigües de beure i, amb menys èxit, també feren front a la tuberculosi, més perillosa als barris proletaris que als benestants, però encara un flagell per a totes les classes socials. Es posaren les primeres vacunes BCG con-

tra la tisi a Espanya. Es creà el Laboratori de Psicologia Experimental i s'inicià l'orientació professional abans que enlloc a l'Estat. Es fundà el Laboratori d'Assaig i Condicionament, vital per a la indústria. Es desplega el Servei Meteorològic. Es feren als pobles cursos de tècniques agrícoles i contra les plagues i funcionà un laboratori consultori per als agricultors. Se celebraren quaranta concursos de bestiar a vint-i-tres poblacions per a seleccionar els millors sementals. S'impulsà el cooperativisme agrari. S'inauguraren les onze primeres biblioteques populars a sengles capitals comarcals. Es creà l'Oficina d'Estudis Jurídics per a preparar la codificació del dret català. Es creà l'Escola de Directors d'Indústries Mecàniques i Elèctriques. Es fundà l'Escola d'Alts Estudis Comercials, quan no existia cap Facultat d'Econòmiques. Es creà l'Escola d'Administració Pública per a formar bons secretaris d'ajuntament. El 1923, les setze escoles professionals de la Mancomunitat sumaven 2.077 alumnes enfront dels 1.800 alumnes oficials i presencials de la Universitat estatal a Barcelona.

En contrast amb el paper molt rellevant de la Mancomunitat en l'ensenyament tècnic i professional, l'escola primària, el batxillerat i la Universitat, en canvi, restaren al marge de la seva acció per manca de les competències i dels recursos necessaris. Per a completar la formació dels mestres, se'ls oferiren les Escoles d'Estiu, els cursos Montessori i els Estudis Normals. Per a suplir l'absència de la cultura catalana a la Universitat i les deficiències de l'ensenyament superior, es continuaren subvencionant els Estudis Universitaris Catalans, que eren uns seminaris de literatura, història i dret. S'organitzaren els setanta-quatre Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi per a especialistes a càrrec de notabilitats foranes.

Finalment, val la pena recordar que es posà en marxa la Comissió d'Educació General, que Prat havia creat sobre el paper el 1914, però que no fou una realitat fins a la presidència de Puig. Era un projecte ambiciós, adreçat a la població adulta, de divulgació de nocions d'higiene, sanitat i civisme juntament amb conferències sobre història i cultura catalanes. La junta rectora estigué composta per representants eminents dels orfeons, dels ateneus, del cooperativisme, del periodisme social i de la promoció de l'escola catalana. Es donaren 203 conferències a 76 poblacions amb un públic total de 71.120 persones. Fou no sols un mitjà d'educació popular per a adults en una època sense ràdio ni televisió i quan només existien dos diaris barcelonins en català, sinó que resultà també un mitjà per a difondre la tasca i la missió de la Mancomunitat. La Comissió d'Educació General es trobava a mig camí entre l'acció de les antigues societats econòmiques d'amics del país i el futur Comissariat de Propaganda de la Generalitat del temps de la Guerra Civil de 1936-1939.

Mentre tota aquesta feina es portava a terme, la lluita de classes absorbia progressivament l'atenció de l'opinió pública a partir de 1918, sobretot perquè anà acompanyada d'una espiral de violència pistolera que causà moltes víctimes pa-

tronals i obreres. La vaga general de la CNT i la UGT d'agost de 1917 contra el règim va ser esclafada per l'exèrcit. Però a finals de 1918 la CNT s'havia convertit en la central sindical hegemònica a Catalunya. Entre les diverses vagues del període, en sobresurten dues: entre febrer i març de 1919, la vaga de producció i distribució d'electricitat —la vaga de La Canadencia—, seguida de la vaga general, i, entre maig i juny de 1923, la vaga del port, del transport de mercaderies i de la recollida d'escombraries a Barcelona. La Mancomunitat contribuï a assegurar el proveïment de queviures de Barcelona en el primer cas i, en el segon, intervingué en la recollida d'escombraries per evidents motius sanitaris. Però no volia que se l'associés amb postures antisindicalistes, objectiu que només s'assolí a mitges.

Puig, en el seu discurs d'investidura del 12 de setembre de 1919, veia la millora salarial associada a un augment de la productivitat i advertia que requeria més inversió. Deia: «Hi ha dues solucions: tots pobres, és la solució russa; tots rics, és la solució nord-americana i ha de ser la catalana.» Puig veia la Rússia bolxevic arruïnada per la guerra civil i assolada per la fam, i pensava, en canvi, en els obrers de la Ford arribant a la fàbrica en cotxe amb el model T. Però ni el mercat espanyol era el nord-americà ni als Estats Units tothom era ric. En qualsevol cas, el progrés social s'ha produït després a Catalunya per la via proposada per Puig i pel desenvolupament de la seguretat social, aleshores inexistent.

Puig i Cadafalch i el Consell de la Mancomunitat feren diverses crides a la negociació i a la canalització de la conflictivitat laboral, censurant fins i tot el locaut patronal de finals de 1919 i començament de 1920, que deixà més de cent mil obrers sense feina durant dos mesos. La Mancomunitat no tenia competències en aquest àmbit i no gosà erigir-se en àrbitre. Això evità que es cremés en una baralla en què les seves crides eren ignorades per les classes en lluita, però la seva imatge pública no en sortí beneficiada per la seva posició marginal davant del principal problema immediat de la societat catalana.

Durant la dura repressió del governador Martínez Anido —de novembre de 1920 a octubre de 1922—, Puig i Cadafalch evità qualsevol solidarització amb els seus procediments i no volgué aparèixer al costat de les corporacions patronals quan donaren suport al general governador. Fins i tot es mostrà satisfet quan Martínez Anido fou destituït. Però mentre Cambó havia estat ministre d'Hisenda d'un govern de coalició presidit per Antoni Maura, el general Martínez Anido havia continuat amb plens poders a Barcelona i, per tant, tenint el suport implícit de la Lliga.

Josep Pla explica que, a mitjan anys vint, Puig i Cadafalch li digué: «La gent s'entrematava pels carrers. Tot el món anava ple de la nostra anarquia delirant. La vida de la Mancomunitat anava prenent l'aire irrisori que agafen les coses quan l'ordre públic elemental no és assegurat.» La Mancomunitat significava biblioteques, telèfons, ensenyament tècnic i convivència civilitzada. Però aquest programa es

veia contradit cada dia pels atemptats socials. Era l'època de «quan mataven pels carrers», títol d'una novel·la social d'Oller i Rabassa publicada el 1930.

El 1922, davant l'escissió d'Acció Catalana, Puig i Cadafalch es va sentir impotent i desmoralitzat. Comprenia els sentiments dels dissidents, entre els quals hi havia un conseller de la Mancomunitat que ell apreciava molt: Jaume Bofill i Mates, que ocupava la cartera de Política Social. Però Puig va haver d'acatar la decisió d'expulsar els dissidents, adoptada per la Comissió d'Acció Política de la Lliga Regionalista, de la qual formava part. Va ser un fet dolorós per a ell, que veia com una part important de la intel·lectualitat al servei de la Mancomunitat criticava la línia seguida, especialment la política de Cambó, i trencava amb el seu partit. El fet demostra la manca de base de la difosa tesi d'una intel·lectualitat domesticada per l'entrada als serveis tècnics de la Mancomunitat. La dependència salarial de la corporació regional no féu emmudir la disconformitat política de molts intel·lectuals catalanistes.

A les eleccions provincials del juny de 1923, Puig i Cadafalch tingué la sort de no haver de revalidar el seu escó perquè les diputacions es renovaven per meitats i el seu lloc no sortia a elecció. Tingué sort, perquè Acció Catalana aconseguí onze escons i guanyà la Lliga en un dels dos districtes provincials de Barcelona que sortien a elecció, i en l'altre, vencé un lerrouxiista. Encara que la Lliga continuava sent la principal minoria a l'Assemblea de la Mancomunitat, era un cop dur. Cambó, com que era el blanc de les crítiques dels dissidents, decidí renunciar als seus càrrecs i retirar-se temporalment de la política. Començà un creuer per la Mediterrània.

Puig es trobava més sol. Al seu discurs d'investidura davant l'Assemblea de la Mancomunitat, el 29 d'agost de 1923, tenia pocs motius per a mostrar-se optimista. Després d'una llista de greuges inferits pel poder central, pronunciava una frase molt amarga: «Torna a poder referir-se als governs actuals aquella frase del Cant dels Segadors del temps de Felip Quart: "Ara el rei nostre senyor declarada ens té la guerra."» I afegia: «Hem vist alçar-se un exèrcit roig, que ara assassina, ara saqueja i mentrestant hem vist vagar la vigilància de la justícia, claudicar els organismes de govern, com si un i altres en els moments més difícils estiguessin en mans de la negligència o de la mala voluntat.»

Puig estigué completament al marge dels conciliàbuls previs al cop d'estat de Primo de Rivera. Quan fou informat de la imminència del pronunciament del capità general de Catalunya, ell estava adreçant una protesta al governador per la violència indiscriminada de la qual havia estat objecte la gernació aplegada al voltant del monument a Rafael Casanova l'Onze de Setembre.

L'endemà, Puig veié com Primo de Rivera aprovava l'ús del català en el discurs de l'alcalde en la inauguració de l'exposició del moble celebrada en un dels palaus de la futura Exposició, al peu de Montjuïc, uns pavellons que el mateix Puig havia dissenyat. Amb el consentiment de la resta del Consell de la Mancomunitat,

adreçà al general un missatge d'adhesió condicional sobre la base que Primo de Rivera prometia en el seu manifest regionalitzar l'Administració de l'Estat. Si això es realitzava, «nuestra adhesión pasaría de la precisa y estricta que tenemos para el poder constituido, a la más íntima y cordial de la actividad fecunda con que colaboraríamos a la obra generosa iniciada», deia el document publicat per la premsa quan ja estava implantada la censura militar.

Era impossible que una dictadura militar concedís a Catalunya el que repetidament li havien negat els anteriors governants civils i constitucionals. Però si Puig i el Consell de la Mancomunitat haguessin callat, no hauria canviat res del que succeí a continuació. Convé recordar que els anarcosindicalistes no foren capaços d'oposar-se al cop de Primo, que fins i tot aconseguí després la col·laboració dels socialistes. De tota manera, la iniciativa de Puig fou una relliscada. Arribà de seguida el decret del 18 de setembre prohibint la llengua catalana i la bandera quadribarrada a les corporacions. Puig no aconseguí cap rectificació del dictador i fins i tot, el 2 de novembre del mateix 1923, quan el rei i el dictador tornaren del seu viatge a la Itàlia de Mussolini, el president de la Mancomunitat va haver d'aguantar una amonestació perquè la retolació de l'exposició del moble continuava en català. No hi havia res a fer. Les corporacions empresarials barcelonines, que havien fet pública la seva adhesió a la dictadura per tal que acabés amb els atemptats socials i amb la CNT, no trencarien amb el Directori Militar per la causa catalana. Havien donat suport a la demanda de l'autonomia el novembre de 1918, però ara Puig i Cadafalch no podia comptar amb elles. La Lliga Regionalista semblava patir una crisi de representativitat similar a la dels partits espanyols del règim. La vigília de Nadal de 1923, Puig abandonava el seu càrrec silenciosament i passava la frontera per a reprendre els seus estudis de l'arquitectura romànica a la Catalunya Nord.

Abans de l'anunciada destitució dels diputats provincials de tot Espanya, Primo de Rivera oferí a la Lliga Regionalista la possibilitat que col·laborés dins d'una Mancomunitat designada governativament. Els regionalistes posaren la condició que fos derogat el decret del 18 de setembre. La negativa del dictador consumà la ruptura.

El 30 de gener de 1924, reunits en assemblea els nous diputats provincials designats a dit pels respectius governadors civils, elegiren per aclamació Alfons Sala Argemí com a president de la Mancomunitat. Sala era un fabricant de Terrassa que havia estat diputat a Corts pel districte des de 1893 fins a 1922, abans de ser designat senador vitalici. Pertanyia al liberalisme dinàstic. Terrassa li devia l'Escola d'Enginyers Tèxtils. Republicans i regionalistes el consideraven un cacic.

Durant la campanya per aconseguir la Mancomunitat, Sala havia donat suport a aquesta demanda. Però a partir de la campanya autonomista iniciada el novembre de 1918, Sala havia encapçalat la nova Unión Monárquica Nacional, una pinya contra Cambó i la Lliga. La UMN no aconseguí aplegar la majoria del personal

polític addicte als partits monàrquics a Catalunya ni superar la condició d'exigua minoria dins la minoria. Ara, el 1924, tenia finalment a les seves mans la Mancomunitat. L'aposta de Sala era que una Mancomunitat en mans de catalans espanyolistes aconseguiria els traspassos que els catalanistes no havien aconseguit. S'equivocà. La resposta fou la liquidació pura i simple de la Mancomunitat el març de 1925 i la tornada a l'esquarterament en quatre províncies. L'any anterior, el maig de 1924, Sala havia hagut d'expulsar cent cinquanta professors de les escoles de la Mancomunitat arran de la seva protesta per la desnaturalització de la seva obra. També s'havia trobat amb l'estroncament del crèdit a la corporació regional arran de la desconfiança justificada en la seva continuïtat. Donà la culpa a Puig i Cadafalch i als anteriors responsables de l'Administració mancomunada de l'herència rebuda, però fou la mateixa dictadura la que precipità la greu situació econòmica de la corporació regional. La liquidació de la Mancomunitat tirà per terra l'aposta de Sala i perdé el càrrec. El van compensar amb el títol de comte d'Egara.

La situació econòmica de la Mancomunitat era fràgil, però no pitjor que la d'altres organismes públics com l'Ajuntament de Barcelona. Més tard, les diputacions aconseguiren de la dictadura de Primo de Rivera un increment dels seus recursos, però la Mancomunitat aleshores ja no existia.

El decret de desembre de 1913 permetia la formació de mancomunitats a totes les altres regions espanyoles, però cap no en féu ús. La de Catalunya havia quedat com una excepció incòmoda pel seu caràcter preautonòmic. La conscienciació nacional catalana que fomentà la feia inadmissible als ulls del nacionalisme espanyol antidemocràtic. Era inevitable la seva liquidació per la dictadura.

La Mancomunitat de Catalunya creà, amb recursos insuficients, serveis i entitats. Alguns restaren sobre el paper, d'altres reberen uns recursos inferiors als previstos, però tots dibuixaven el que havia de ser una Administració de categoria europea per a un país industrial i desenvolupat com Catalunya. S'obtingué un personal preparat per aquesta Administració i es volgué donar als catalans la confiança que es podien governar millor ells mateixos. Tot plegat fou una llavor que havia de donar fruit després del parèntesi de sis anys de la dictadura de Primo de Rivera. Sense la Mancomunitat, no hi hauria hagut la Generalitat republicana i, sense aquesta, no existiria l'actual. A més a més, hi ha institucions vives —aquesta mateixa on som ara— que vénen d'aquella època, dels anys deu i vint del segle passat. La llavor plantada no restà estèril.

BIBLIOGRAFIA SUMÀRIA

- AINAUD, Josep M.; JARDÍ, Enric (1973). *Prat de la Riba, home de govern*. Barcelona: Ariel.
- BALCELLS, Albert (2010). *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya de 1919 i el seu context històric*. Barcelona: Parlament de Catalunya.

- BALCELLS, Albert (2013). *Puig i Cadafalch, president de Catalunya, i la seva època*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- (2014). *La Mancomunitat de Catalunya, 1914-1925: El primer pas vers l'autogovern des de la desfeta de 1714*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric; SABATER, Jordi (1996). *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Proa.
- COLOMINES, Agustí; MADAULA, Aurora (2014). *Pàtria i progrés: La Mancomunitat de Catalunya, 1914-1924*. Barcelona: Comanegra.
- «La Mancomunitat de Catalunya, un primer pas» (2014). *Revista de Catalunya* [Barcelona] núm. extraordinari 2014/1.
- Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporània* (2003). Edició a cura d'Albert Balcells. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ROIG I ROSICH, Josep M. (1992). *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

NOTA BIOGRÀFICA

Albert Balcells (Barcelona, 1940) és membre de l'Institut d'Estudis Catalans, ha estat president de la Secció Històrico-Arqueològica, i actualment n'és el vicepresident i dirigeix la revista *Catalan Historical Review*. És catedràtic emèrit de la Universitat Autònoma de Barcelona. Té la Creu de Sant Jordi i la Medalla Monturiol al mèrit científic. Especialista en la història dels moviments socials i del catalanisme polític i cultural, ha estudiat el sindicalisme a Barcelona entre el 1916 i el 1923, la qüestió rabassaire, la crisi econòmica i l'agitació social a Catalunya durant el quinquenni republicà, i molts altres temes. Ha publicat, juntament amb Enric Pujol i Jordi Sabater, *La Mancomunitat de Catalunya* (1997). Amb Enric Pujol i Santiago Izquierdo és autor de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans* (2002-2007). Com a únic autor ha publicat *Llocs de memòria dels catalans* (2008), *El pistolisme. Barcelona 1917-1923* (2009), *El projecte d'autonomia de 1919 i el seu context històric* (2010), *Puig i Cadafalch, president de Catalunya, i la seva època* (2013) i *La Mancomunitat de Catalunya, 1914-1925. El primer pas vers l'autogovern des de la desfeta de 1714* (2014).